

18. Turystyka jako problem globalny

Większości osób turystyka kojarzy się z wakacjami, wyjazdami, poznawaniem nowych miejsc, kultur i społeczności. Niemniej jednak obecnie turystyka jest również globalnym problemem. Nigdy wcześniej turystyka, jako odrębna gałąź gospodarki, nie rozwinęła się tak bardzo, żeby generować problemy, przede wszystkim natury społecznej i ekologicznej.

Historycznie rzecz ujmując, ludzie podróżowali od zawsze. Pierwsze wędrówki ludów przyczyniły się wręcz do rozwoju ludzkości i rozprzestrzenienia się ludzi na wszystkie kontynenty. Również Wielkie Odkrycia Geograficzne nie miałyby miejsca w historii, gdyby nie ludzka potrzeba podróżowania i odkrywania tego, co nieznanne. Ryszard Kapuściński, wybitny reportażysta i podróżnik, w swojej książce *Podróże z Herodotem* podróżowanie porównywał do nieuleczalnej choroby¹. W czasach antycznych oraz w średniowieczu podróżowano z pobudek religijnych (np. pielgrzymowanie do miejsc kultu religijnego), a kupcy poszukiwali nowych rynków zbytu dla swoich towarów (np. Jedwabny Szlak, Bursztynowy Szlak). Podróże, chociaż w specyficznym tego słowa znaczeniu, były również domeną żołnierzy, którzy podczas kampanii wojennych przemierzali duże dystanse i mieli styczność z innymi kulturami, społeczeństwami etc.

Jednakże dopiero w XIX wieku wraz z rewolucją przemysłową nastąpił rozwój turystyki w celach wypoczynkowych (zob. rozdz. *Konsumpcjonizm. Dyktat globalnych marek*). Bogacące się społeczeństwa

¹ R. Kapuściński, *Podróże z Herodotem*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2004.

korzystały z nowych rozwiązań transportowych, które ułatwiły przemieszczanie się. Rozwój kolejnictwa oraz mechanizacja żeglugi spowodowały, iż podróżowanie stało się szybsze i łatwiejsze. W tym czasie powstało również pierwsze biuro turystyczne na świecie, działające do dnia dzisiejszego, którego założycielem był Thomas Cook. Prymat kolei i żeglugi w światowej turystyce trwał do początku lat 50. XX wieku, kiedy to nastąpił wzrost znaczenia lotnictwa cywilnego. Wraz z wynalezieniem pierwszego odrzutowego samolotu pasażerskiego czas podróży został znacząco skrócony. Trend lotnictwa cywilnego, jako głównego środka transportu w turystyce, trwa do dziś. Na przestrzeni ostatnich sześciu dekad lotnictwo cywilne przeobrażało się, ewoluowało, tylko po to, aby móc coraz większe rzesze ludzi przetransportować na coraz większe odległości, w coraz krótszym czasie (zob. rozdz. *Globalna mobilność – globalne wyzwania*).

Różne oblicza współczesnej turystyki

Współczesna turystyka, podobnie jak wiele dziedzin i aktywności ludzkich, uległa profesjonalizacji i specjalizacji. Profesjonalizacja usług turystycznych widoczna jest w kompleksowym działaniu touroperatorów i biur podróży oraz linii lotniczych. Klient-turysta ma możliwość wybrania jednej z tysięcy ofert, hoteli, kierunków podróży, w którą chce się udać. Biura podróży oferują niezliczone atrakcje, poszukują nowych kierunków turystycznych, oferują czarterowe przeloty w samolotach o podwyższonym standardzie usługi (klasy *premium*, *biznes* i *economy plus* (zob. rozdz. *Globalna mobilność – globalne wyzwania*), dbają o dodatkowe atrakcje na miejscu wypoczynku. Wszystkie te działania mają na celu walkę o klienta. Specjalizacja branży turystycznej przejawia się natomiast w nowych rodzajach uprawianej turystyki. Turystyka dzisiaj to już nie tylko letnie wyjazdy wypoczynkowe czy zimowa turystyka narciarska. W zglobalizowanym świecie mamy do czynienia z wieloma różnymi aktywnościami, które składają się na uprawianie turystyki.

Jednym z najciekawszych rodzajów turystyki ostatnich lat jest turystyka medyczna. Celem wyjazdów turystycznych są zazwyczaj operacje

plastyczne, ale nie tylko. Turystyka medyczna, której celem jest poddanie się zabiegom medycznym (operacjom, rehabilitacji etc.), jest jednym z głównych powodów podawanych we wnioskach wizowych, np. w Sudanie czy Jemenie. Celem Sudańczyków oraz Jemeńczyków, którzy zaświadczyają podróż w celach medycznych, jest Jordania. W ten sposób, pod przykrywką turystyki medycznej, dochodzi do migracji uchodźczych, czyli jednego z głównych problemów globalnych współczesnego świata². Innym rodzajem turystyki tematycznej jest np. turystyka cmentarna³, której celem jest odwiedzenie grobów i miejsc pochówków znanych osobistości (np. grób Jima Morrisona z zespołu The Doors w Paryżu), lub miejsc wielkich bitew (np. wojskowy cmentarz w Arlington w USA, polski cmentarz pod Monte Cassino). Niezwykle popularnym rodzajem turystyki ostatniej dekady jest turystyka kuli-

Ośrodek narciarski w Dubaju

W 2007 roku w Dubaju został wybudowany kryty ośrodek narciarski – Ski Dubai. Ski Dubai składa się z 5 torów narciarskich, z czego najdłuższy mierzy ok. 400 m długości. Przykład budowy sztucznego stoku narciarskiego, znajdującego się wewnątrz centrum handlowego, jest przejawem swojej aberracji i stanowi zaprzeczenie istoty turystyki podejmowanej w celu poznania swoistości danego miejsca. Tworzenie nienaturalnego dla danej strefy klimatycznej i geograficznej obiektu, jakim jest sztucznie naśnieżany stok narciarski, w kraju, którego większość powierzchni stanowi pustynia, jest absolutną antytezą zrównoważonego rozwoju oraz zasad ekologii. Aby utrzymać wewnątrz Ski Dubai odpowiednio niską temperaturę do produkcji śniegu, rocznie emitowane jest do atmosfery ponad 500 ton dwutlenku węgla. Energia elektryczna, potrzebna do utrzymywania aparatury chłodniczej, pozyskiwana jest ze spalania gazu ziemnego. Roczny bilans emisji gazów cieplarnianych Ski Dubai jest równy 1800 lotom samolotu pasażerskiego na trasie Monachium–Dubaj^{*}.

^{*} M. Shahbz, R. Sbia, H. Hamdi, *The Environmental cost of Skiing in the Desert? Evidence from Cointegration with unknown Structural breaks in UAE*, <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/48007/> [dostęp: 23.08.2019].

² Rozmowa naukowców z Instytutu Politologii UO, podczas wyjazdu do Jordanii, z p. Diną Balsan, współzałożycielką fundacji „Sawyan”, zajmującej się pomocą uchodźcom w Jordanii. Wyjazd zorganizowany w ramach projektu „Wprowadzenie edukacji globalnej do systemu kształcenia studentów dziennikarstwa i politologii”, realizowanego we współpracy z Fundacją HumanDoc. Projekt jest współfinansowany ze środków programu Polska Pomoc Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

³ Pionierem turystyki cmentarnej w Polsce jest prof. Stanisław Nicieja, wybitny znawca i historyk Kresów, a szczególnie Cmentarza Łyczakowskiego we Lwowie.

**Dzienniki motocyklowe,
reż. Walter Salles, 2004**

Film w reżyserii Waltera Sallesa z 2004 roku, opowiadający historię podróży Ernesta „Che” Guevary oraz Alberto Granady przez Amerykę Południową, z Argentyny do Wenezueli. Wspólna podróż przez kontynent to nie tylko odkrywanie siebie jako człowieka, ale także dojrzewanie politycznej świadomości przyszłego słynnego, a wręcz kultowego, rewolucjonisty. Podróż „Che” i Granady była narzędziem poznania niesprawiedliwości społecznej otaczającego ich świata. Współcześnie, podróż w sferze popkulturowej, ukazuje wielowymiarowość turystyki. Turystyka nie musi mieć wymiaru proponowanego przez biura podróży. Coraz częściej turyści chcą poznać prawdziwe realia kraju, do którego podróżują, stawiają na lokalność, samodzielne planowanie podróży. Wpisują się tym samym w nurt turystyki zrównoważonej.

narna, w której celem jest podążanie szlakami kuchni i produktów regionalnych (np. szlakiem winnic lub serów we Włoszech czy Francji). Na popularności zyskuje również turystyka ekstremalna. Doświadczenie ekstremalnych doznań podczas wyjazdu turystycznego do miejsc, w których istnieje zagrożenie zdrowia lub życia, jest coraz bardziej popularne w świecie usług turystycznych. Komercyjne wycieczki do miasta Prypeć i na teren elektrowni atomowej w Czarnobyli, kolejki czekających na wejście na najwyższy szczyt Ziemi – Mount Everest, corocznie oblegane przez setki

komercyjnych turystów, czy też wyjazdy do miejsc objętych konfliktami zbrojnymi, np. do Afganistanu, to tylko kilka z przykładów turystyki ekstremalnej.

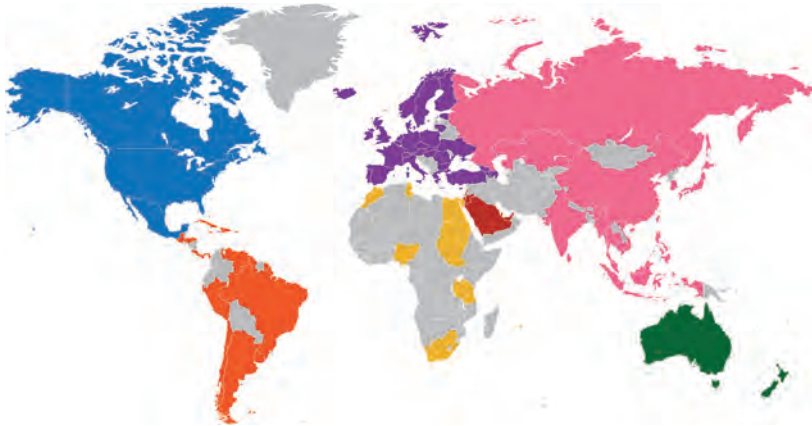
Problematyczny charakter turystyki

Turystyka to nie tylko źródło przyjemności, ale i generator problemów⁴. Jedną z bolączek generowanych przez turystykę, która w niedługim czasie może urosnąć do rangi światowego problemu, jest tzw. *overtourism*. Zjawisko to nierozzerwalnie związane jest z dwoma czynnikami. Pierwszy z nich wiąże się z powstaniem w 2008 roku platformy krótkotrwałego wynajmu mieszkań pod nazwą AirBnB. Istotą działania tego typu usług internetowych jest stworzenie sieci osób wynajmujących mieszkania,

⁴ M. W. Kozak, *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój. Między starym i nowym paradygmatem*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2009.

pokoje, a nawet pojedyncze miejsca do spania, oraz osób poszukujących tanich noclegów w różnych miejscach na świecie. Drugim czynnikiem, wpływającym i pogłębiającym zjawisko *overtourismu*, jest powstały pod koniec pierwszej dekady XXI wieku trend, polegający na samodzielnej organizacji wyjazdów turystycznych, bez korzystania z usług zorganizowanej turystyki, czyli biur podróży i touroperatorów. *Overtourism* ma już wymierne, niechlubne efekty. Władze miast na całym świecie, będących popularnymi miejscami ruchu turystycznego, podejmują coraz bardziej drastyczne działania, mające na celu zmniejszenie liczby turystów. Wiąże się to przede wszystkim z obniżeniem jakości życia stałych mieszkańców, niszczeniem zabytków, wzrostem cen najmu hoteli i lokali, wyższymi kosztami życia, szybszą dewastacją miejskiej infrastruktury (drogi, chodniki). Koronnym przykładem zjawiska *overtourismu* jest hiszpańska Barcelona, którą rocznie odwiedza ok. 30 milionów turystów, przy czym populacja miasta liczy nieco ponad 1,6 miliona obywa-

Mapa państw atrakcyjnych turystycznie w 2018 roku

Źródło: howmuch.net.

Mapa przedstawia atrakcyjność turystyczną poszczególnych państwa świata (z podziałem kolorystycznym na kontynenty). Dla przykładu w 2018 r., przychody z turystyki w USA wyniosły 211 miliardów dolarów, w Tajlandii - 57 miliardów dolarów, w Hiszpanii 68 miliardów dolarów. USA są największym beneficjentem ruchu turystycznego na świecie pod względem dochodów pochodzących z turystyki.

teli. Podobnie jest w przypadku Wenecji (20 milionów odwiedzających rocznie) i innych turystycznie atrakcyjnych miast (np. Tokio, Paryż, Nowy Jork, Los Angeles, Londyn, Rzym).

Masowa turystyka powoduje również poważne szkody w środowisku naturalnym. W Tajlandii, rocznie odwiedzanej przez ok. 37 milionów turystów, degradacji ulegają plaże (np. plaża Maya Bay), rafy koralowe (Wielka Rafa Koralowa, rafy koralowe na Hawajach, rafy koralowe w Egipcie – Hurghada i Mars Alam). Himalaje, niezwykle po-

Tourists go home

Tłum turystów - czy w takich okolicznościach można cieszyć się nowymi doświadczeniami?
Zdjęcie dzięki uprzejmości Rafał Mielnik - dowietnamu.pl

Sprzeciw wobec zjawiska *overtourismu* przybiera różne formy. W wielu miastach, będących celem światowej turystyki, pojawiają się uliczne napisy, nawołujące do wyjazdu turystów lub wyrażające sprzeciw wobec ich obecności. Pogorszenie się jakości życia mieszkańców miast popularnych turystycznie, wyższe koszty utrzymania, negatywne skutki ekologiczne (zwiększone zużycie wody, zanieczyszczenie środowiska poprzez większą liczbę samochodów na ulicach) i zdrowotne (wyższy poziom hałasu), powodują, iż czerpane z turystyki korzyści tracą na znaczeniu w zderzeniu z wartościami społecznymi i poprawą jakości życia mieszkańców. Coraz częściej zauważalny sprzeciw mieszkańców wobec turystów, ukazuje wartość turystyki zrównoważonej jako docelowej formy spędzania wolnego czasu i wypoczynku.

pularne wśród turystów ekstremalnych, toną w śmieciach, a nepalskie władze rozważają sprawdzanie umiejętności wspinaczkowych osób ubiegających się o pozwolenie na wejście na Mount Everest. Władze Wysp Kanaryjskich, podobnie jak władze Krakowa i Sopotu, podejmują uchwały ograniczające sprzedaż alkoholu w celu zmniejszenia liczby turystów będących pod jego wpływem, stanowiących zagrożenie dla samych siebie oraz innych mieszkańców i porządku publicznego. Z jednej strony dzięki niskim cenom wynajmu miejsc noclegowych poprzez platformy internetowe i samodzielnej organizacji wyjazdów turystycznych rosną dochody branży turystycznej i okołoturystycznej (np. hotelarskiej); z drugiej – poza obniżeniem jakości życia stałych mieszkańców miejsc popularnych turystycznie, szkód dla środowiska naturalnego oraz zabytków, rosną również nierówności społeczne. W branży turystycznej zatrudnia się osoby nieletnie, uchodźców, a warunki płacy i pracy są zaburzone. Osoby pracujące nie posiadają zabezpieczeń w postaci świadczeń socjalnych, ubezpieczenia itd. (zob. rozdz. *Praca jako wyzwanie globalne*). Społecznie szkodliwy jest również tzw. „efekt demonstracji”, polegający na wyraźnych różnicach majątkowych pomiędzy bogatymi turystami a biedną społecznością lokalną, żyjącą w miejscu, które jest celem podróży. Jest to szczególnie widoczne w biednych krajach Południa. Efekt ten wśród ludności miejscowej potęguje i pogłębia odczucia nierówności społecznych, wynikające z różnic stanu posiadania. Kompleks niższości, odczuwany przez gorzej sytuowaną społeczność lokalną, szczególnie w krajach będących niegdyś koloniami imperiów, w opinii społecznej pogłębia i utrwała inklinacje neokolonialne.

Ruch turystyczny stale rośnie. Według danych Światowej Organizacji Turystyki, w 2017 roku światowy ruch turystyczny wzrósł o 7%, a zyski z turystyki wzrosły o 5% w porównaniu do 2010 roku⁵. Łącznie w 2017 roku, w podróż wybrało się ponad 1,3 miliarda ludzi, a światowe zyski przekroczyły 1,3 biliona dolarów. Mekką światowej turystyki jest Europa (ponad 670 mln turystów), następna jest Azja (323 mln tu-

⁵ World Tourism Organization, *UNTWO Tourism Highlights. 2018 edition*, Madrid 2018, <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876> [dostęp: 14.06.2019].

rystów), potem obie Ameryki (ponad 200 mln turystów). Na ostatnich miejscach sytuuje się Afryka (ponad 60 mln odwiedzających) oraz Bliski Wschód (58 mln turystów). Dla porównania w 1995 roku Europę odwiedziło nieco ponad 300 milionów turystów, a Afrykę niecałe 19 milionów. W Europie najpopularniejszymi turystycznie państwami są: Francja, Hiszpania oraz Włochy (zob. rozdz. *National branding, czyli dążąc do wyróżnienia się w globalnym świecie*). Zaś największe dochody z turystyki czerpią Stany Zjednoczone (ponad 210 miliardów dolarów w 2017 roku). Należy pamiętać, że turystyka nie funkcjonuje w próżni. Oddziaływanie innych problemów globalnych odczuwalne jest również w tej dziedzinie światowej gospodarki. Wraz ze wzrostem zagrożeń bezpieczeństwa (terroryzm, konflikty), jak również z uwagi na oddziaływanie czynników polityczno-społecznych (Arabska Wiosna), oraz problemy z uchodźcami zmalała turystyczna atrakcyjność państw Sahelu oraz Bliskiego Wschodu⁶.

Turystyka zrównoważona

Swoisty paradoks, związany z tym, że rozwój turystyki niszczy turystykę, spowodował pojawienie się turystyki zrównoważonej/odpowiedzialnej. Celem tego rodzaju podróżowania jest poszanowanie społeczeństw, kultury, zabytków oraz środowiska miejsc, które odwiedzamy. W turystyce odpowiedzialnej zwraca się uwagę na kontekst podróży oraz przygotowanie do niej. Podkreśla się konieczność zapoznania się przed wyjazdem z lokalną kulturą, zwyczajami oraz podstawowymi prawami i zwrotami językowymi. Udając się w podróż, warto również poznać zwyczaje panujące w miejscu i do którego się udajemy (np. zasady dotyczące ubioru, zwyczaj targowania się w krajach arabskich). Powinniśmy, na ile to możliwe, przestać spoglądać na odmienne kultury jedynie przez pryzmat swojej, dzięki czemu możemy uniknąć przykrych sytuacji. Przykładowo, w wielu krajach azjatyckich odmowa przyjęcia poczęstunku (herbaty, kawy czy drobnego posiłku) może zostać odebrana w kategoriach obrazy osób, które nas częstują. Znaczenie gestów w różnych kulturach również może być odmienne. W związku z tym poprzez nieświadome użycie znanego nam gestu możemy urazić ludność miejscową.

Istotnym elementem zrównoważonej turystyki jest również ochrona przyrody i środowiska. Ingerencja człowieka w faunę i florę miejsc, które odwiedzamy, może mieć negatywne skutki. Dokarmianie dzikich zwierząt, spotykanych np. na szlakach górskich wędrowek czy podczas wycieczki do dżungli, zaburza naturalny ekosystem oraz naraża zwierzęta na liczne choroby. Używanie oraz zaśmiecanie planety plastikiem (butelkami, reklamówkami) również stanowi zagrożenie, np. dla ryb, żółwi i morskich ssaków. Należy pamiętać, iż nie można kupować pamiątek, wobec których mamy podejrzenie, iż zostały wykonane z skóry zwierząt, kości słoniowej lub rogów zwierząt. Kupując tego typu pamiątki, wspieramy przestępczość i kłusownictwo. Turystyka odpowiedzialna ma przede wszystkim zadanie edukacyjne.

⁶ World Tourism Organization, *UNTWO Tourism...*

Słowniczek

Overtourism – zjawisko przesycenia ruchem turystycznym, swoistego „zmęczenia” turystami, odczuwane przede wszystkim przez mieszkańców i władze najpopularniejszych turystycznie miast i lokacji na świecie, np. Barcelony, Wenecji, Tajlandii, Wysp Kanaryjskich.

Turystyka ekstremalna – jeden z rodzajów turystyki, którego celem jest podróżowanie do miejsc trudno dostępnych, np. z powodów politycznych, zdrowotnych czy wydolnościowych (tereny objęte działaniami wojennymi, miejsca katastrof naturalnych, ośmiotysięczniki); celem mogą być również ekstremalne doznania, np. lot myśliwcem czy nurkowanie na duże głębokości.

SpaceX – firma założona przez Elona Muska, której celem jest opracowanie technologii, umożliwiającej komercyjne loty w przestrzeń kosmiczną, a celem dalekosiężnym jest przeprowadzenie osobowej wyprawy na Marsa.

Kalendarium

1841 – powstanie pierwszego biura turystycznego na świecie. Thomas Cook założył w Anglii biuro turystyczne, istniejące do dnia dzisiejszego i noszące jako nazwę imię i nazwisko założyciela. Biuro to jest obecnie jednym z największych touroperatorów na świecie. Pierwsza zorganizowana przez Cooka wycieczka wiodła z miasta Market Harborough do miasta Leicester.

październik 1916 – otwarcie linii kolei transsyberyjskiej łączącej Moskwę z Władywostokiem i wybrzeżem Pacyfiku. Jest to najdłuższa linia kolejowa na świecie, licząca 9289 km, która od początku swego istnienia stała się istotną atrakcją turystyczną, a jej popularność trwa nadal. Przejazd całej trasy zajmuje ok 7 dni.

5 lipca 1946 – po raz pierwszy zostaje pokazane bikini – damski strój plażowy/kąpielowy, nieodłączny element turystycznych krajobrazów w nadmorskich kurortach. Nazwa stroju pochodzi od atolu wysp Bikini, na których rząd amerykański prowadził próby ładunków nuklearnych.

27 lipca 1949 – oblot pierwszego odrzutowego samolotu pasażerskiego – De Havilland Comet. Wprowadzenie cywilnych samolotów pasażerskich zre-

wolucjonizowało światową branżę turystyczną. W 2017 roku transport powietrzny stanowił 57% światowego ruchu turystycznego.

28 kwietnia 2001 – początek pierwszej w historii komercyjnej wycieczki kosmicznej. Amerykański miliarder Denis Tito, za kwotę 20 milionów dolarów, na pokładzie rosyjskiego statku Sojuz został przetransportowany na Międzynarodową Stację Kosmiczną. Tito powrócił na Ziemię 6 maja 2001 roku.

Problemy do dyskusji

1. Dlaczego turystyka może być interpretowana jako problem globalny?
2. Jakie widzisz możliwości minimalizacji i przeciwdziałania zjawisku *overtourismu*?
3. Zdefiniuj turystykę odpowiedzialną. Jakie widzisz możliwości rozwoju tej formy aktywności, a co jej może stanąć na jej przeszkodzie?

Dodatkowa literatura

- Wlekły M., *All inclusive. Raj w którym seks jest bogiem*, Wydawnictwo Agora, Warszawa 2015.
- Balińska A., Sieczko A., Zawadka J., *Turystyka. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
- Dielemans J., *Witajcie w raj. Reportaże o przemyśle turystycznym*, tłum. D. Górecka, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2011.